

Werelderfgoed binnen het Koninkrijk der Nederlanden:

HISTORISCHE STAD EN HAVEN VAN WILLEMSTAD (Curaçao, Nederlandse Antillen)

Willemstad, op het vroegere Nederlandse Antilleneiland Curaçao, is sedert het tweede kwart van de 17^e eeuw ontwikkeld van een militaire basis tot een havenstad van betekenis. De stad vertoont op verschillende plaatsen kenmerken uit meerdere fasen van groei. Willemstad kent dan ook een aantal duidelijk van elkaar te onderscheiden gebieden. Deze hebben vaak niet alleen een eigen geschiedenis en cultuur, maar ze zijn ook functioneel en morfologisch van elkaar te onderscheiden. Er is een historisch havengebied en er zijn verschillende vestingwerken, naast woon- en werkwijken van handelaren en ambachtslieden. Verder zijn er onder meer gebieden waar voormalige plantages en plantagewoningen voorkomen en gouvernementele kwartieren. De bebouwing is in veel gevallen gebaseerd op Nederlandse voorbeelden, maar op een geheel eigen wijze ingevuld, met invloeden van andere Caribische gebieden.

De historische binnenstad van Willemstad op Curaçao is een bijzonder voorbeeld van een in het koloniale verleden tot stand gekomen handelspost en een militaire eilandnederzetting. De vrijwel ononderbroken Nederlandse, culturele invloed op het verder door Portugese en Spaanse kolonisators gedomineerde Zuid-Amerika vertoont hiermee een scherp contrast. Vooral de op de Nederlandse steden- en vestingbouwtraditie gebaseerde aanleg in de 17^e-eeuwse wijken vormt een markant facet van de stad. Maar ook de meer op algemeen voorkomende koloniale bouw en inrichting geënte structuren uit de 18^e, 19^e en 20^e eeuw vertonen nog een bijzondere gaafheid en herkenbaarheid. Een van de opmerkelijkste aspecten van Willemstad is de veelkleurigheid van de bebouwing, die nog geaccentueerd wordt het blauw van de havens en omringende zee. In 1817 is namelijk bepaald dat de bebouwing niet langer wit mocht zijn vanwege het verblindende effect daarvan. Willemstad op Curaçao is hierdoor een uitzonderlijk fenomeen in het Caribisch en Zuid-Amerikaans gebied, reden waarom het in 1997 op de Lijst van het Werelderfgoed is geplaatst.

Het historische Willemstad is gelegen aan de zuidzijde van het zogenoemd 'benedenwindse' eiland Curaçao. (Benedenwinds heeft betrekking op de 'passaatwinden' in dit gebied) Het ongeveer 60 km lange en maximaal 12 km brede Curaçao ligt tussen Aruba en Bonaire voor de kust van Venezuela in de Caribische Zee. Een belangrijk deel van het zuiden van het eiland wordt ingenomen door ruim opgezette woonwijken en een raffinagecomplex aan een grote natuurlijke haven. De toegang van deze natuurlijke haven is bekend als de Sint-Annabaai. Aan de Sint-Annabaai en rond een naar het oosten hiervan aftakkende, veel kleinere natuurlijke haven ontwikkelde zich sedert de 16^e en 17^e eeuw het oude Willemstad. Het als Werelderfgoed beschermde deel van de stad strekt zich hier uit over een lengte van ongeveer 2,5 km, bij een breedte van maximaal 1 km. De relatief grote nederzetting op dit kleine eiland betekende dat de stad eigenlijk een achterland miste en hiervoor dus nauwelijks een centrumfunctie kon vervullen.

Het als Werelderfgoed bestempelde deel van Willemstad op Curaçao bestaat uit een kerngebied dat voornamelijk aan de westzijde van de Sint-Annabaai ligt, en voor een kleiner deel aan de oostzijde hiervan. Deze oostzijde, met het Fort Amsterdam en de wijk Punda.

(Punt) is de oudste Nederlandse vestiging op het eiland. De westzijde, die bereikbaar is via een pontonbrug, staat niet voor niets bekend als Otrabanda (Andere Kant). Hiernaast beslaat het Werelderfgoed een viertal als overgangsgebieden aangeduide wijken, waarvan drie aan de oostkant van de Sint-Annabaai. Het gaat om de wijken Scharloo-West, Scharloo-Oost en Pietermaai en aan de westzijde om de wijk Kortijn. Ten slotte zijn er twee bufferzones, waarvan er één de natuurlijke haven het Waaigat met omgeving beslaat. De andere vormt een aaneengesloten zone langs de gehele west- en noordzijde van de stad.

Willemstad op Curaçao, korte geschiedenis

Nadat aan het eind van de 15e eeuw Amerika vanuit Europa opnieuw was ontdekt, trokken vele zeevaarders en avonturiers naar de west om er hun geluk te beproeven ('opnieuw', omdat enige honderden jaren eerder de Vikingen Amerika ook hebben bereikt). Ook de eilanden in het Caribisch gebied trokken veel belangstelling, onder meer van lieden die er plantages voor tropische producten wilden stichten. De Spanjaarden namen Curaçao kort na 1500 in bezit, maar uiteindelijk, deden zij niets met dit kleine vulkanische en koraaleiland. In 1634 veroverde de Nederlandse West-Indische Compagnie (WIC) het eiland om er een bevoorradingspost van te maken. De weinige aanwezige Spanjaarden en een deel van de inheemse bevolking werden op de Venezolaanse kust afgezet. Vervolgens werd het eiland vanuit Amsterdam gekoloniseerd door onder meer een Joodse bevolkingsgroep. Zij zijn nog steeds als gemeenschap aanwezig.

Onder meer uit historisch kaartmateriaal is afgeleid dat het oostelijke kustgebied langs de Sint-Annabaai als eerste is ingericht. Er verrezen daar een burgerlijke nederzetting en - aan de zuidzijde van een (al lang niet meer bestaand) binnenwatertje - een vijfhoekig, stenen fort (Fort Amsterdam). Er kwamen vooral van ongeveer zuidoost naar noordwest lopende straten en huizenblokken tot stand die werden onderbroken door enkele dwarsverbindingen. Het geheel werd omsloten door een stadsmuur. Het fort werd later in de 17^e eeuw gereduceerd tot een onregelmatige vierhoek. De naam Willemstad voor deze nederzetting wordt overigens pas in 1680 voor het eerst genoemd.

Willemstad was onder meer een basis voor oorlogsschepen, van waaruit met regelmaat aanvallen op de Zuid-Amerikaanse kust werden uitgevoerd. Vanaf omstreeks 1660 kwam de handel in slaven op. Willemstad werd een centrum van de handel in Afrikaanse slaven voor heel Amerika, maar een deel van hen werd ook gedwongen op plantages op Curaçao zelf te werken. Het leven op plantages en de handel op Curaçao bleken echter niet eenvoudig. In 1674 werd de (eerste) WIC opgeheven. De oprichting van een tweede West-Indische Compagnie volgde het jaar daarop en daarop volgde een opbloei van de stad.

Dit leidde onder meer tot een uitbreiding van de stad aan het eind van de 17^e of in het begin van de 18^e eeuw. Hierbij werden onder meer het binnenwater tussen het fort en de nederzetting gedempt en het rechthoekige, iets uitwaaiierende stratenpatroon uitgebreid. In het aldus ontstane stadsgebied kwamen vele bedrijven, woningen en voorzieningen tot stand, waaronder – rond 1730 – ook de oudste nog bestaande synagoge in de Nieuwe Wereld.

De bebouwing van het oudste deel van de stad – van Punda – had aanvankelijk een 17^e-eeuws, Hollands karakter, met haaks op de straat gebouwde, smalle huizen met meerdere bouwlagen. Hierna volgde een periode waarin invloeden van de Barok herkenbaar zijn. In de loop van de 18^e en 19^e eeuw ging een ‘tropisch neoclassicisme’ een grote rol spelen en vond steeds meer aansluiting plaats bij de in die gebieden gangbare bouw, die vooral wortelde in Zuid-Europa. Zo werden soms voor de rooilijn galerijen, zuilengangen, portico’s en (overdekte) balkons geconstrueerd. En verder mocht – zoals gezegd - sinds 1817 de bebouwing niet wit meer zijn en werd er in overwegend zachte tinten gesausd. Een belangrijke wijziging in de plattegrond van de stad trad op in de jaren 1860-1864. Omdat de stadsmuren inmiddels hun beschermende functie hadden verloren, werden ze gesloopt en kon uitbreiding van de stad naar het noorden en oosten volgen. Dit leidde onder meer tot het ontstaan van de Handelskade.

Het zwaartepunt van de economie van de stad kwam in de loop van de 19^e en 20^e eeuw meer en meer aan de overzijde van de Sint-Annabaai te liggen. In de jaren '30 volgde sanering in delen van Punda en in 1969 woedden er bovendien grote branden als gevolg van rellen. Punda bevat hierdoor relatief weinig historische bebouwing.

Aan de overzijde van de Sint-Annabaai – in Otrobanda, dat pas vanaf het begin van de 18^e eeuw tot ontwikkeling kwam – was van oudsher minder sprake van planning. Aan de waterkant waren echter duidelijke overeenkomsten met Punto. Hier was door het aanplempen van de natuurlijke oever een kade gerealiseerd. De bebouwing werd er ten dele op enige tientallen meters van de waterkant opgetrokken. Hoewel ook in Otrobanda een in hoofdzaak rechthoekig stratenplan ontstond, was de opzet aanvankelijk ruimer. Daarachter was de bebouwing ruimer opgezet op ruimere kavels en waren de panden al van origine voorzien van portico’s en galerijen. Voorts telden ze vaak twee bouwlagen. Ook in de wijk Otrobanda zijn invloeden van de Barok herkenbaar.

Door voortdurende verdichting ging het open karakter van de wijk voor een deel verloren en ontstond achter de hoofdstraten een stegennetwerk met overwegend kleinschalige, eenvoudige bebouwing. Hier huisde, behalve de stedelijke middenstand, een groot deel van de arbeidende bevolking. In de loop van de 19^e eeuw breidde Otrobanda zich noordwaarts en heuvelopwaarts uit, waarbij de bebouwingsdichtheid afnam en er overeenkomsten met de plantagewoningen buiten de stad waarneembaar werden. Het toenemende belang van het stadsdeel kwam onder meer tot uiting in de Koningin Emmabrug, een pontonbrug uit 1888. Deze voetgangersbrug over de Sint-Annabaai is nog steeds de verbinding tussen de overliggende kades en de stadsdelen Punda en Otrobanda. De Sint-Annabaai vormt samen met Punda en Otrobanda de kern van het als Werelderfgoed aangewezen stadsgedeelte.

Het noordwestelijk deel van Otrobanda is later tot ontwikkeling gekomen dan het stegengebied. Het dateert van het eind van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw. In dit gebied lag ooit de plantage Kortijn, die de naamgever werd voor de wijk. De wijk omvat een beperkt aantal monumentale panden uit deze periode. Ze vertonen neoclassicistische kenmerken maar zijn over het algemeen kleiner dan die in het oudere deel. In de loop van de 20^e eeuw raakte Kortijn verder verdicht. De wijk Kortijn is binnen de Werelderfgoed grenzen als overgangszone aangeduid.

Op enige afstand van Punda kwam in de 18^e en 19^e eeuw de wijk Pietermaai tot ontwikkeling, die buiten de beschermende stadsmuur lag. De wijk strekt zich uit langs de zuidkust van Curaçao en ligt deels ook oostelijk van het Waaigat. Pietermaai heeft een in hoofdzaak lineaire structuur met bebouwing haaks op de hoofdassen. De wijk werd ingericht met stadsvilla's, statige gebouwen en vele, kleinere gebouwen. De panden hebben ten dele een 18^e-eeuws voorkomen en deels ook een neoclassicistisch karakter. Ze zijn in verschillende kleuren gesausd.

Ten noorden van het Waaigat, kwam vanaf het midden van de 19^e eeuw de wijk Scharloo tot ontwikkeling. Hier waren van oudsher plantages gevestigd, die langzaam in de stedelijke sfeer werden betrokken. Er verrees een rijke bebouwing, die grotendeels in handen was van Joodse kooplieden. Deze bebouwing omvat vooral tweelaagse landhuizen op ruim bemeten kavels. De bouwstijl is overwegend neoclassicistisch, met prominente frontons en zuilen – koloniaal van karakter - maar ook invloeden van de Barok zijn herkenbaar. Uiteraard zijn ook hier de gevels gepleisterd en gesausd.

In de bufferzones rond het Waaigat en in de schil rond de oude stad is nauwelijks historische bebouwing van betekenis. Deze gebieden werden in een meer nabij verleden (her)ingericht en (deels) modern bebouwd. Tussen Punda en Pietermaai bevond zich eerder een vrij schootsveld van Fort Amsterdam. De schil rond de oude stad werd vanwege de afstand tot het oude centrum en door gebruik als plantagegronden pas later verkaveld.

Willemstad op Curaçao was gedurende de Nederlandse koloniale periode de feitelijke hoofdstad van de Nederlandse Antillen. Daarom werden er naast de gouvernementele gebouwen, ook vele andere representatieve onderkomens gerealiseerd, waaronder verschillende militaire en overheidsgebouwen. Hiernaast zijn ook handelskantoren, onderkomens van reders en banken en administratiekantoren, en dergelijke gebouwd. Deze functies en instituties bleven ook bestaan na de formele beëindiging van de koloniale status, in 1954. Belangrijk voor economie en inrichting van eiland en stad was de vestiging van een olieraffinaderij van Shell, tijdens de Eerste Wereldoorlog. Shell deed de raffinaderij in 1984 van de hand, maar de installaties zijn nog in bedrijf.

Willemstad op Curaçao tegenwoordig

Willemstad ligt op het eiland Curaçao, één van de Benedenwindse Eilanden voor de kust van Venezuela, die deel uitmaken van de Kleine Antillen. Curaçao ligt in de tropen, op ongeveer 12° NB en 68° WL. De Grote en de Kleine Antillen liggen in de Caribische Zee en vormen tezamen een langgerekte, als een haarspeld gekromde archipel, die zich uitstrekt van Cuba tot Aruba. Drie van de Benedenwindse Eilanden voor de Venezolaanse kust waren eeuwenlang Nederlandse koloniën (Aruba, Bonaire en Curaçao), net als drie veel kleinere Bovenwindse Eilanden (Saba, St. Eustatius en St. Maarten; dit laatste overigens slechts voor een deel – de rest was Frans). Curaçao ligt centraal tussen Aruba en Bonaire en is het grootste van de zes. Mede hierdoor werd het ‘hoofdeiland’ van de kolonie de Nederlandse Antillen. Willemstad ligt aan de zuidwestzijde van Curaçao, dat ruwweg ongeveer twee keer zo groot is als Texel. Het heuvelachtige eiland kent een aantal baaien die als natuurlijke havens konden functioneren. De grootste en belangrijkste is de St.-Annabaai, die tevens een doorvaart vormt naar het veel ruimere Schottegat. Aan de noordzijde van het Schottegat werd al voor de Tweede Wereldoorlog een grote olieraffinaderij gevestigd, die mede tot de voortgaande groei van Willemstad bijdroeg. Verder vormde de stad het centrum van handel en was het Gouvernement van ‘De West’.

Vanaf eind december 1954 gingen de Nederlandse Antillen deel uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden. In het opgestelde (maar later enige malen gewijzigde) Koninkrijksstatuut is vastgelegd dat het Koninkrijk bestaat uit Aruba, de Nederlandse Antillen en Nederland. Elk heeft een eigen regering, maar tezamen hebben zij één staatshoofd [de Koning(in)], één minister van Buitenlandse Zaken en één leger. De landen zijn zelfstandig op binnenlands gebied, maar vormen ten opzichte van het buitenland één Koninkrijk. Willemstad bleef hoofdstad van de Nederlandse Antillen. In een later stadium koos Bonaire voor een ‘status aparte’ en ook Curaçao heeft in 2005 dit voornemen kenbaar gemaakt. Curaçao en Sint Maarten werken toe naar een vergelijkbare status als die van Bonaire binnen het Koninkrijk. Er wordt naar gestreefd is deze status per 1 juli 2007 te realiseren. Dit zal betekenen dat Willemstad de status van hoofdstad van de Nederlandse Antillen zal verliezen.

Willemstad en Curaçao zijn de laatste decennia belangrijk geworden als toeristisch centrum in het Caribisch Gebied. Hierdoor kwamen onder meer de bouw van vele tientallen grote en kleine hotels en van talrijke voorzieningen voor buitenlandse gasten op gang. In Punda zijn bovendien door branden in 1969 veel panden verloren gegaan. Vooral aan de waterkanten en in de oude stad heeft dit in de laatste jaren tot soms ontsierende herinrichting van historische structuren geleid. Op andere plaatsen is het vaak beter gelukt schaal en vorm van nieuwbouw aan de plaatselijke omstandigheden aan te passen. Soms zijn er ‘retroarchitectuur’ of postmoderne vormen toegepast. Als onderdeel van de modernisering werden intussen ook enige nieuwe wegen in de stad gerealiseerd. Dit betekende dat een aantal doorbraken gepleegd moest worden, waaronder in Otrobanda.

Ook werd Scharloo hierdoor verdeeld in een westelijk en een oostelijk deel en realiseerde men een verkeersroute rondom het Waagat.

Toch heeft de binnenstad van Willemstad vooral veel historisch waardevolle karakteristieken behouden. De stad kent een uitzonderlijk rijke mengeling van stijlen en vormen die de totale periode van de vroege 17^e tot en met de vroege 20^e eeuw omvatten. Hierin zijn de typisch-17^e- en 18^e-eeuwse, op de Hollandse, stedelijke en militaire bouwkunst geënte vormen en functies goed vertegenwoordigd. Een deel hiervan is (later) aan de tropische klimaatomstandigheden aangepast door bouwkundige ingrepen. Hiernaast zijn gebouwen met invloeden van de op Zuid-Europese voorbeelden gebaseerde Barok en neoclassicistische bouwkunst ruim voorradig. De late 19^e en 20^e eeuw zijn onder meer herkenbaar in de uitbreidingen en in de havengebieden. De meeste gebouwen zijn gepleisterd en in uiteenlopende tinten gesausd en het stadsbeeld wordt hierdoor gekenmerkt door een rijk geschakeerd kleurenpalet.

Literatuur en gegevens Willemstad op Curaçao

B.R. Buddingh'

Van Punt en Snoa; Ontstaan en groei van Willemstad, Curaçao vanaf 1643; De Willemstad tussen 1700 en 1732 en de bouwgeschiedenis van de synagoge Mikve Israel-Emanuel 1700-1732. Den Bosch, 1994.

G.J.M. Jonkhout-Gehlen

Monumenten Hersteld; gerestaureerde monumenten met Mederwerking van de Stichting Monumentenfonds Curaçao in de jaren 1994-1998. Curaçao, 2003.

Monumenten in de binnenstad; nota inzake interimbeleid binnenstad Willemstad – Curaçao n.a. Den Haag, 1984.

S. Rots en G. de Groot

Het stegengebied in beweging; een onderzoek naar de historische ontwikkeling van Willemstad, Curaçao. [Scriptie R.U.G., 1991].

C.L. Temminck Groll

Curaçao Willemstad; city of monuments. Amsterdam, 1990.

P.P. Winkel

Scharloo; a nineteenth century quarter of Willemstad, Curaçao; historical architecture and its background. Fiorentino, 1987.

<http://www.geocities.com/willemstadorg/>

<http://www.curacaomonuments.org/willemstad-world-heritage-city.shtml>

http://www.minbzk.nl/de_nederlandse/samenwerkingsrelatie/persberichten/staatkundige